

Az albizottság hadügyeket érintő javaslatait a katonai vezetés részéről kezdettől fogva ellenszenv kísérte, mivel kiméletlenül feltárták a katonaság visszaéléseit. Kollonich legjobban az egyébként katonai szakértőnek felkért magyarországi főhadbiztossal, Antonio Caraffa tábornaggal különbözött össze, aki érdekelt volt a visszaélések eltusolásában. Mivel a hadügy reformja az Udvari Haditanács kompetenciájába tartozott, a bizottság katonai szakkérdésekben nem nyilvánított véleményt, csupán a legneuralgikusabb területen, a hadsereg finanszírozásának megreformálásában fogalmazott meg igen sarkos véleményeket.

A militare fejezet így lényegében a camerale rész bevezetője lett. Az *Einrichtungswerk* katonasággal kapcsolatos javaslatának elemzése, továbbgondolása s az elkövetkezendő évek hadügyi fejlődésével való összevetése realisabb képet adhat az ország had- és gazdaságtörtérel.

Az *Einrichtungswerk* számos olyan javaslatot tett, amely meghaladta korát. Részben ennek is köszönhető, hogy a tervezetek a bécsi kormányzatban nem arattak sikert, a jogait féltő magyar nemességben pedig széleskörű tiltakozást váltottak ki, így azokat jórészt ad acta tették. A Kolonich vezette bizottság elaborátuma néhány évig feledésbe merült, de a XVIII. század első évtizedétől kezdődően bizonyos tervezeteit újra elővették és a Temesvári Bánság újjászervezésében, illetve a Magyar Királyság kormányzatának korszerűsítésében használták fel.

Az *Einrichtungswerk* kritikai kiadásának megjelenésével a külhoni és hazai szakemberek számára most lehetőség nyílik a berendezkedési mű realis értékelésére, a Magyar Királyság kormányzati rendszerének a XVII. század végén és a XVIII. század első évtizedeiben végbement átalakításával való összevetésére.

A sors különös fintora, hogy a német kiadást követően 2011-ben Jean Béranger professzor szerkesztésében és fordításában megjelent az *Einrichtungswerk* francia kiadása, így több mint nyolcvan esztendei várakozás után most két forráskiadvánnyal is rendelkezünk.²² Ez okot ad reménykedni, hogy hazai történelmünk e meghatározó dokumentum együttese egyszer magyar nyelven is kiadásra kerülhet.

Czigány István

KURUCZ GYÖRGY

KESZTHELY GRÓFJA FESTETICS GYÖRGY

(*Corvina, Budapest, 2013. 367 o.*)

„Ki is volt Festetics György gróf?” – teszi föl a kérdést Gergely András Kurucz György monográfiájának előszavában. Elöljáróban elmondhatjuk: amit a XVIII. század Magyarországnak egyik legkiemelkedőbb főnemeséről, egyik katonatisztjéről, széles látókörű, európai műveltséggel rendelkező mecénásáról és tudománysszervezőjéről, a társadalmi problémákra és politikai kérdésekre fogékony közéleti személyiségről, a kiváló gazdasági szakemberről s nem utolsó sorban az iskola-teremtő, intézményalapító, felvilágosult szellemű gondolkodóról, a Georgikon megalapítójáról, de a hagyománytisztelő, ám nagylelkű, érzékeny és haladó gondolkodású „magánemberről” tudni lehet a források alapján, mind megtudhatjuk Kurucz György monográfiájából.

A *Haditörténelmi Közlemények* hasábjain indokolt lenne a recenzióknak csakis vagy elsősorban a katonatiszt Festetics György (1755–1819) pályafutásáról szóló részekre koncentrálnia és azokat ismertetni – ezt meg is teszem –, ám az ennél bővebb méltatásnak több oka van. Az egyik, hogy egy módszertanilag figyelemre méltó életrajzi monográfia született, amely eltér a hagyományos értelemben vett lineáris pályakép felrajzolásától, a szerzői szándék szerint túllép a narratív megközelítési módon. Ehelyett egy sokkal finomabb, ám komplex megközelítési elv szerint készült: Kurucz

²² *Cardinal Leopold Kollonich: Le plan de réorganisation de la Hongrie (1689). Das Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn. Édité et traduit de l'allemand par Jean Béranger. Paris, 2011.*

György minden vizsgálандó momentumot, kérdést az általános európai eszmerendszer történetének, a XVIII–XIX. századi kulturális, politikai és tudományos közeg szempontrendszerén keresztül mutat be, tematikailag, logikailag szétválasztva egymástól, analizálva Festetics gazdag életútjának különböző eseményeit, majd ezeket bizonyos alapvető kérdések, vizsgálati elvek, szempontok köré csoportosítva, rendezve, értékelő módon rajzolja meg Festetics gróf pályaképét a szűkebb (családi, regionális) és tágabb (magyarországi, Habsburg Birodalom-béli) közegbe ágyazva. Az elemzések kulcsfogalmait, „hívószavai”: személyiség, műveltség, mentalitás s mindennek tere, a könyvtár és az iskola. Ez az a módszer, látásmód, amely újat ad és igen hasznos lehet a hadtörténetírás biográfiáinak jövőbeni elkészítésekor is. Emellett Festetics katonai pályája sem érthető meg változatos életútjának és a XVIII. század végi, XIX. század eleji Magyarország politikai, társadalmi, tudományos és kulturális viszonyainak, közegének ismerete nélkül, melynek megrajzolását – nem mellékesen és nagyon plasztikusan, árnyaltan, de lényegre törően – a szerző az életrajzi monográfiában az említett elvek alapján elvégezte.

Az életrajz megírásának forrásadottságait tekintve Kurucz Györgynek egyfelől szerencséje volt, mert az viszonylag gazdag, hiszen megmaradt a Festetics család készthelyi ágának könyv- és iratanyaga. Egyben nehéz dolga is volt, mert napló, utazásokról tett feljegyzések nem maradtak fenn, és a misszilis levelezésből, iratanyagból Festetics „életének egy-egy időszakából... feltűnő módon hiányoznak olyan levelek, melyek az adott időszak belpolitikai viszonyainak következtében kompromittálóak lehetnek volna...”, ráadásul habitusából adódóan a gróf leveleiben mindenről nagyon szűkszavúan nyilatkozott (12. o.). Ugyanakkor a szerző nagyon jelentős képi forrásmennyiséget – nem egyszer saját gyűjteményéből is – felvonultat: festményeket, korabeli metszeteket, térképeket, könyvek címlapját, jellemző műtárgyakat, alaprajzokat, mérnöki rajzokat, tárgyakról készült metszeteket, litográfiákat stb., amelyek nemcsak az olvasó vizuális, esztétikai élményét táplálják, a rácsodálkozást inspirálják – tehát nem kizárólag a kötet illusztrációi –, hanem az elemzések során szervesen beépülnek a műbe, valódi forrásbázisként hasznosulva. (Ez szintén meggondolandó szempont lehet egy-egy hadtörténeti monográfia, életrajz megjelentetésekor.)

Éppen a katonai pályafutással kapcsolatban a szerző megemlíti azt a sajátosságát is, hogy Festetics kortársai értetlenséggel szemlélték működését, mely szemlélet a források szintjén mindvégig nyomon követhető. Hiszen Festetics György előbb császári tisztként a közös hadseregben politikai eszközökkel arra törekedett, hogy önálló magyar haderő jöjjön létre, majd pedig a katonai pályától való kényszerű megválása után látványosan támogatta a Habsburg dinasztiát a forradalmi Franciaország, utóbb a Napóleon elleni háborúkban. A Habsburgokkal szembeni ellenállás miatt retorziókat szenvedő politikusoktól, kortársaktól ezt követően elhatárolódott, ugyanakkor irodalompartoló, nyelv-művelést szorgalmazó, iskolateremtő törekvéseivel és „nem utolsó sorban a jövőben a magyar katonai tisztképzés érdekében felállított alapítványával” (13. o.) kiemelkedett társadalmi közegéből, a magyar főnemesi elitből is. Mindennek magyarázatául és hátterében egy olyan újfajta mentalitás állt, mely szerint a XVIII. században – gyakorlatilag a szatmári megegyezést (1711) követően egyre inkább – a magyar nemesi család presztízsét már nemcsak birtokainak nagysága, kastélyainak francia vagy bécsi stílusú pompája fejezte ki, hanem könyvtárának gazdagsága, tagjainak műveltségi szintje, művelődési törekvéseik, morális politikai és társadalmi helytállásuk – éppen Bécs mintájára is –, ahogyan ezt Kurucz György munkájának *Bevezetésében* elénk tárja.

A kötet tartalmi értékelése előtt szólnék annak formai jegyeiről. Nagyon igényes, szép kiadványról van szó, s nemcsak az illusztrációs anyagnak köszönhetően, hanem a kötet elegáns tipográfiáját tekintve, gondos szövegszerkesztését illetően világos, jól tagolt struktúrája és arányos felépítése miatt. A *Bevezetéssel* együtt hat nagyobb egységre osztott mű használatát, a benne való eligazodást egy *Függelék* (Festetics György magánéletével, iskolaalapítási tevékenységével kapcsolatos, különböző típusú források szemelvényei), a Georgikon tangazdaságának működését illusztráló táblázatos kimutatásokat tartalmazó *Melléklet* és egy *Források és feldolgozások* címet viselő jegyzék segíti, amely tartalmaz egy rövidítésjegyzéket, a levéltári és kéziratári források, az egykorú nyomtatott és a kiadott források összesítését, bőséges és teljes szakirodalmi összefoglalót, az illusztrációk gazdag tárházaként azok leőhelyét, valamint – ami nagyon üdvözlendő – egy olyan mutatót, amely egybeolvasztva közöl egy annotált, de csak a legszükségesebb adatokat tartalmazó személynévmutatót, egy földrajzinév-mutatót, intézménynév-mutatót, s az egykorú, a kötetben forrásműként használt és elemzett könyvészeti anyag és nyomtatványok mutatóját.

A monográfia második, *Festetics György a történeti irodalomban* című fejezete alfejezetekre bontva áttekintést nyújt a róla szóló kortárs, nyomtatásban is megjelent külföldi méltatásokról, vélekedésekről, középpontba állítva természetesen a Georgikon létrehozásának visszhangját. Ezek között igen figyelemre méltó Richard Bright (1789–1858) bristoli születésű, kiemelkedő műveltségű orvos leírása a grófról, aki európai utazásai során Keszthelyre is ellátogatott és személyes ismeretséget kötött a gróffal, s aki Festetics személyiségéről, műveltségéről, könyvtáráról, angol politikai ügyekben való és gazdasági jártasságáról elismeréssel szolt (19–20. o.). Festetics György iskolaalapító vállalkozását amúgy már a kortársak is a magyar sajtóban angol mintára vezették vissza, de felismerték „mindent ellenőrizni akaró gátló jelenlét”-ét is, s azt, hogy ez tanintézetének munkáját nem mindig befolyásolta kedvezően.²³ Festetics Georgikonjának, mint Kurucz György kimutatja, széles körű európai visszhangja volt, például a szász-köburgi miniszterelnök: Theodor von Kretschmann (1762–1820), az orosz cár és orosz arisztokrata körök, különböző német fejedelemségek szakemberei hasznosnak látták volna egy hasonló tanintézet létrehozását országukban, de franciaországi, svábföldi szakemberek is érdeklődtek a keszthelyi tangazdaság iránt (25. o.), s többen is ellátogattak oda, pl. József nádor 1801-ban, majd János főherceg 1809-ben, ami politikai szempontból is „konszolidálta” Festetics György tevékenységét. Kurucz György kimutatja a kortárs magyar irodalom és a szakírói munkák olyan megnyilvánulásait is, melyek „hozzájárultak Festetics György személyének a művelt nemesi, illetve tudományos közvélemény által történő elfogadtatásához”, melynek jóvoltából személye már életében emblematikussá vált (27. o.) – ehhez nagymértékben hozzájárultak azok a kortárs szakírók, akik maguk is kapcsolatban állottak a Georgikonnal, akár mint tanárok, akár mint tanulók.

A Georgikon és Festetics törekvéseinek első átfogó értékelésére 1847-ben került sor, az egyik egykori hallgató, Érkövy Adolf (1818–1883) emlékbeszédében. A XIX. század végén, XX. század elején a keszthelyi intézmény története és maga Festetics is több olyan munkában (várostörténeti monográfia, levelezés kritikai kiadása, művelődéstörténeti témájú tanulmány Váczy János tollából²⁴ stb.) szerepelt, ahol a gróf már nem csak mint iskolaszervező, hanem mint mecénás, nagy műveltségű irodalom- és nyelvpártoló is megjelenik. Festeticset, a katonatisztet elsőként 1907-ben Marczali Henrik említette meg az 1790/91. évi országgyűlésről írt munkájában.²⁵ Az első korszerű monográfiát Festetics György életéről Szabó Dezső készítette 1928-ban,²⁶ melyben már levéltári, kéziratforrásokat is felhasznált. A Georgikon és a Festetics Györgyről szóló 1945 utáni értékelő historiográfiai összefoglaló külön alfejezetben kapott helyet (*Egy „különösebb képességek és érdeklődés nélküli ifjú”* címmel). Ebből kiderül többek között, hogy Festetics Györgyöt a háború utáni időszakban felfedezte a gazdaságtörténet-írás is; Szántó Imre 1954-ben megjelent könyvében (elsősorban Szabó Dezső nyomán) – ahogyan Kurucz György írja: „határozott, céltudatos művelődési programot tulajdonít neki” (50. o.), s lendületet vett a háborús pusztításokat átvészelt könyvtár felmérése, kutatása is. Az 1980–2000-es évek alapvető tanulmányai bemutatják a Georgikon oktatási rendjét, a tangazdaság működését (Csiki László), a Festetics család keszthelyi uradalmának gazdálkodását (Szántó Imre, Csöte András, Csoma Zsigmond), a Georgikon alapításának hátterét és működését (Kurucz György), annak egyik intézménye, az erdésziskola európai szakképzési hátterét (Magyar Eszter), de irodalomtörténeti vonatkozású törekvéseit (Merényi Oszkár), a keszthelyi Helikon-ünnepélyek kapcsán azok kultusztörténeti hátterét (Mezei Márta) is, s még sorolhatnánk – ám ebből a sorból sajnos kimarad Festetics György rendhagyó katonai pályafutásának ismertetése és ezzel összefüggésben politikai törekvéseinek feltárása.

²³ Talán nem egy egyedül Festeticsre jellemző tulajdonságról van szó, hanem egy, a korabeli közvélekedésre általában jellemző sztereotípiáról, olyan valós vagy vélt vádról, mellyel a nagy formátumú személyiségeket nem egyszer illették. Csak utalásszerűen két példa erre: kortársai Nagy Frigyesről mint államférfiről ugyanezt tartották, s a „bürokrata” II. József császár sok területre kiterjedő, szisztematikus újító törekvéseinek hátterében is a mindent tudni akarás, mindent átlátni akarás, nyomon követés törekvése és képessége figyelhető meg (a kérdés talán megérdemel egy alaposabb elemzést).

²⁴ Váczy János: A keszthelyi Helikon. *Budapesti Szemle*, 345. (1905) 321–353. o.

²⁵ Marczali Henrik: Az 1790/1-diki országgyűlés. II. k. Budapest, 1907. 102–103. o.

²⁶ Szabó Dezső: A herceg Festetics család története. Budapest, 1928.

A kötet *Hagyomány és önállóság kötelekében* című fejezetben kiindulópontként Festetics gróf pályájának megrajzolásában Kurucz György a család anyagi, szellemi és politikai felemelkedésének hátterét, állomásait tárja föl. Ezek közül e helyen most a katonai pályafutásra és a műveltségi háttérre koncentrálunk.

Az apa, Festetics Pál, a lipcsei egyetem peregrinusa volt, ahol megismerkedett a francia felvilágosodás szellemiségével és az angol irodalom és államelméleti iskola legfontosabb alkotásaival. Kiváló jogi szakértelme és pénzügyi érzéke jóvoltából Mária Terézia bizonyos reformjainak előkészítésében vállalt szerepet, s szolgálatai fejében és a Habsburg-dinasztia iránti lojalitása következtében vagyonát is jelentősen gyarapíthatta. Mindezt azért kell megemlítenünk, mert Festetics György mentalitásában „továbbélnék” ezek az apa gondolkodását, műveltségét is alapvetően meghatározó tényezők. A hódoltság éveiben természetes családi hagyomány volt a törökkel való fegyveres szembenállás, a dédapa, Festetics Pál (1639–1720) jelen volt Buda visszafoglalásánál is, s az ő leánya, Júlia volt béri Balogh Ádám felesége. Egyik fia, József (1691–1757) a katonaisztí pályát választotta, részt vett III. Károly török háborúiban, s az osztrák örökösödési háború idején lett tábornok, majd 1744-ben az országbíró mellett őt találjuk a nemesi felkelés élén, s katonai szolgálatainak köszönhetően ő gyarapította a tolnai uradalommal a család birtokait. Mint Kurucz György megállapítja, az egyéni érvényesülés e formája nem magyar vagy Habsburg birodalombeli sajátosság, hanem összeurópai jelenség a XVIII. században: a hozzájárulás az állam hatékonyabb működéséhez hivatali, pénzügyi, katonai szerepvállalás útján az egyéni érvényesülés természetes és alapvető követelménye (76. o.) – ennek pedig alapvető feltétele, a megfelelő, magas színvonalú iskolázottság volt. A tolnai birtok központja volt a keszthelyi kastély, melyet Festetics Pál építtetett ki, s melynek nemcsak épületeire, hanem szellemi környezetére, annak gyarapodására is nagy figyelmet fordított: 1722-ben gimnáziumot alapított, az elemi iskolát korszerűsítette, a családi könyvtárat igen látványosan gyarapította kapcsolata lévén a tudós polihisztor, Bél Mátyás fiával, Bél András Károly lipcsei teológiai tanárral, és nagy összegeket fordított gyermekei neveltetésére. Fia, György az elemi ismereteket, a klasszikus műveltség alapjait, valamint történelmi, matematikai ismereteinek alapjait még családi környezetben sajátította el, elsősorban Nagy Jeromos piarista szerzetes paptanártól, aki élete végéig szoros kapcsolatban maradt tanítványával, s aki a keszthelyi könyvtárat is gondozta később (ez a könyvtár egyébként kitűnt a tekintetben, hogy a felvilágosodás gyakorlatilag minden szerzőjének fontosabb művei megtalálhatók voltak benne).

Ez az a szellemi közeg tehát, amelyben Festetics Pált a hivatalnoki pályára felkészítették. Kurucz György nagyon alapos és árnyalt elemzések során mutatja ki könyvében, hogy a XVIII. század utolsó harmadában a hivatalnoki pálya mily sokoldalú ismereteket követelt. Nemcsak államigazgatási, filozófiai, természettudományos és nyelvi ismereteket, hanem történelmi, matematikai és katonai ismereteket is: Festetics Pál vizsgálata, amely fennmaradt 1772-ből, tükrözi, hogy logikából éppúgy számot kellett adnia tudásáról, mint polgári és katonai, erődítési építészetből (79. o.). Festetics Györgyöt a Theresianumba írták be, mely sokoldalú, összetett jellegű képzést biztosított, s ahol a katonai ismeretekre is igen nagy hangsúlyt fektettek. Festetics ez időben vásárolt könyvei is ezt tükrözik: hadászati ismereteket, katonai erődítési tervezést, tüzérségi, hadtáp, harcászati és vezénylési ismereteket is el kellett sajátítania (83–84. o.) Ugyanakkor nagyon figyelemre méltó, hogy megszerezte II. Rákóczi Ferenc visszaemlékezéseit és az 1739-es, tiltólistán szereplő *Histoire des revolutions de Hongrie*-t, az önálló magyar hadügy megteremtésének eme alapvető irodalmi kötetét: íme, itt találjuk Festetics gróf önálló magyar hadsereg megteremtését célzó törekvéseinek forrásait. Az ifjú Festetics különleges műveltségére – melyhez orvosi, filozófiai, irodalmi ismeretek is hozzátartoztak, ahogyan ezt Kurucz György kimutatta – már kortársai is fölfigyeltek, amelyben a korabeli gondolkodás szerint a közjó érdekében tevékenykedő ember eszméje gyökeresedett, amely az ő mentalitását élete során mindvégig alapvetően meghatározta (96. o.). Társadalmi helyzetének és műveltségének jóvoltából a Theresianum elvégzését követő évek az az időszak, amikor megismerkedik és barátságot köt Széchényi Ferencel (Julianna nővérének későbbi férjével); európai utazást azonban, amely a művelt arisztokrata nevelésének végpontja volt a korban, valószínűleg anyagi okokból nem tett. Bekerült a Kamarához hivatalnoknak, ami azonban a rendkívüli műveltségű fiataloknak szűk kereteket szabott.

Kurucz György megrajzolta monográfiájában Festetics György katonai pályáját is, rekonstruálva annak állomásait. Katonai pályára „tévedését”, kerülését – bár ellenezte, gyors előremenetellel egyáltalán nem kecsegtette és megpróbálta lebeszélni – gróf Nádasdy Ferenc (1708–1783) horvát bán, altábornagy egyengette, aki miután elfogadta az ifjú Festetics apja ellenében hozott döntését, végül örömét fejezte ki, hogy egy hadászati, hadmérnöki tanulmányokat is folytatott főnemes kerül a hadsereghez (101. o.). Mind az apa, mind Nádasdy előzetes aggodalmait beigazolódta, mert a II. Friggyessel vívott örökösödési háború hamar véget ért, Festetics nem tudott ily rövid idő alatt kitűnni, s csak a főhadnagyi rangig jutott. Áthelyezését kérte a Barco huszárezredbe, ahol 1799-ben másodkapitánnyá nevezték ki, s melynek kötelékében Galíciába került. Kurucz György alapos forrásfeltárással kimutatta: ebben az időszakban, a helyőrségi katonai szolgálat hosszú hónapjaiban rengeteg szabadideje volt, nyugtalanzkodott, elégedetlenkedett, s a legkülönbözőbb módon próbálta magát lekötni. Katonai előrelépését, apjával való feszült viszonyát az is befolyásolta, hogy jelentős adósságokkal küszködött. – A XVIII. század végén nem volt ez a magyar nemesi társadalomban egyedi eset. Festetics számára azonban kényszerpályát jelölt ki, melynek egyik megoldási módzata volt az anyagi szempontból kedvező házasságkötés, ami Festetics és felesége, Sallér Judit esetében nem esett egybe a házasulandók személyes érzéseivel, akaratával. A házasságkötés és a családalapítás mégis megtörtént, s a birtokain folyó gazdálkodás konszolidálása, a hatalmas adósságteher mérséklése mellett a katonai szolgálat nagyon nagy terhet jelentett számára, amit csak az enyhített, hogy 1782 után szolgálati helye elsősorban Magyarország déli területeire esett.

Festetics életének központi kérdése a birtokigazgatás mellett a katonai pályán való előrelépése volt. 1786. augusztus 22-től a magyar nemesi testőrségnél szolgált Bécsben első testőrmeisteri, vagyis a cs. kir. hadsereg őrnagyi fokozatának megfelelő rangban. Átkerülése a testőrséghez azt a célt szolgálta, hogy közelebb lévén, birtokaival jobban tudjon törődni, s ekkor fogalmazódott meg benne először a katonai szolgálattól való megválás gondolata is (118. o.). Innen a török háború kitörése előtt a Graeven huszárezredhez kérte áthelyezését, ahol 1788. november 2-től alezredesi rangban szolgált. A török háború miatt a dél-magyarországi hadszíntérre rendelik.²⁷ A háborús terhek, a hadsereg-ellátás az uralkodót, II. Józsefet az országgyűlési jóváhagyás hiányában olyan rendeletek meghozatalára sarkallták, melyek közvetlenül gazdaságilag Festetics anyagi viszonyait is érintették (a birtokosok fél áron történő gabonaszállítási kötelezettsége a hadseregnek).

II. József halála és az uralkodóváltás Festeticset politikai állásfoglalásra és szerepvállalásra sarkallta. Kurucz György – direkt források (levelezés, naplók) feltűnő hiánya ellenére – nagyon alapos elemzésekkel tárja föl monográfiájában ennek momentumait, azokat a politikai elvi és tevéleges kapcsolódási pontokat, melyek Festeticset pl. a köznemesi származású reformgondolkodóhoz, Berzeviczy Gergelyhez vagy a másik szabadkőműves és protestáns köznemeshez, Nagyváthy Jánoshoz fűzték. II. Lipót trónra kerülése a gróf kritikai attitűdjét csak tovább fokozta, mert az új uralkodó a rendekkel szembeni dinasztikus politika híve volt, akár a nemzetiségi, polgári, paraszti mozgalmak felszításán keresztül is. Kurucz György az ezen időszakot jellemző források hiányának ellenére feltárta azt a kapcsolatrendszert, amely Festeticset és rajta keresztül barátját, Széchényi Ferencet a még II. József rendszere ellen szervezkedő tisztek köréhez kötötte (gróf Fekete Jánoshoz, az Orczy-testvérekhez).

A továbbiakban a szerző részletesen rekonstruálja annak az 1790-ben, az országgyűlés összehívása kapcsán tett politikai szerepvállalásnak az előzményeit, lépéseit (129–136. o.), melyek eredményeképpen Festetics György öntötte végső formába a június 30-án fogalmazott folyamodványt, amit aztán június 5-i dátummal terjesztettek elő, s melynek tartalma többek között: a magyar ezredek béke idejében Magyarországon állomásozzanak, a magyar ezredekben magyar tisztek szolgáljanak, a vezénylés nyelve a magyar legyen, s állítsanak föl önálló magyar tisztképző intézetet. Az udvar a feszült kül- és belpolitikai a helyzetben politikai konszolidációra törekedett, melynek egyik demonstratív lépése volt Festetics haditörvénytörvény elé állítása: július 15-én Bécsbe rendelték a Haditanács elé, augusztus 6-án 14 nap fogságra ítélték, s négyszer is kihallgatták. Felrötták neki, hogy a folyamodvány elkészítésében meghatározó szerepet vállalt, s vizsgálati fogságát meghosz-

²⁷ Magasabb tiszti rangja és összekötései ekkor öccsét, Imrét is előresegítették pályáján, aki bátyja példájára szintén katonatiszt lett a Levencher dragonyosoknál.

szabították. Festetics ekkor megfogalmazott egy II. Lipót szuverenitását elismerő nyilatkozatot, s a vizsgálatok megszüntetését kérte tisztársai ellen. Lipót átgondolva a dolgot teljesítette kérését, s a letartóztatott tiszteket „szétszórta” – Festeticset a Németalföldön állomásozó La Tour drago nyosezredhez rendelte, aki ekkor már katonai pályafutását egyértelműen kényszerpályának látta. Bécsben úgy vélték, hogy Brüsszel túl közel esik a forradalmi Franciaországhoz, innen visszarendelték, s Milánóba irányították, ahol felettesének, gróf Karl Leopold von Stain (1729–1809) tábornagynak rendszeres havi jelentést írtak elő új beosztottjáról. Ekkor, 1791. március 10-én a 36 éves gróf – minden bizonnyal felesége útján – nyugdíjazását kérte, amit az uralkodó elfogadott.

Rendhagyó katonai pályája tehát egy csapásra lezárult, minden erejét és figyelmét immáron birtokainak rendbetételére fordíthatta. Feltűnő, hogy a hatalommal való bármiféle konfliktust kerülte ettől kezdve, s életművével oly területeken igyekezett újat alkotni, melyek a politikától mentesek voltak. Kurucz György monográfiája e ponton teljesedik ki: szisztematikus, aprólékos, sok szempontú analízissel feltárja, hogyan sikerült a további évtizedekben Festetics Györgynek gazdálkodását rendbe tennie, adósságait konszolidálnia képzett, erre alkalmas szakemberek bevonásával, birtokigazgatási reformok bevezetésével (VI. fejezet: *Anyagi lehetőségek és szerepvállalás*). Mindez megteremtette az anyagi alapját a Georgikon létrehozásának is, melynek történetével a kötet V., *Iskola és jövőkép: a Georgikon* című fejezete foglalkozik, s amely európai híru ismertséget és elismertséget szerzett neki. A „*Polgári virtusok*” és a *keszthelyi gróf* című zárófejezet egyfelől Festetics életének utolsó éveivel foglalkozik, melynek tárgyalására a forrásadottságok kedvezőek voltak, másrészt azzal az európai és magyarországi társadalmi és gazdasági közeggel, melyben Festetics György anyagi szempontból megerősödött, Magyarország egyik leggazdagabb mágnása lett, s mely gyarapodás számára és családjának bécsi színvonalú életmódot jelentett. Nagyon leegyszerűsítve: a napóleoni háborúk konjunktúrája ugyanis a pénz és a korábbi adósságok elértéktelenedését, devalvációját hozták magukkal. Festetics számára további gazdasági erősödést eredményezett, melynek másik nagyon fontos pillére a termelékenység látványos emelkedése volt a bevezetett új módszerek, a gazdálkodást érintő szervezeti újítások, a szakszerű és színvonalas gazdálkodási technikák alkalmazásának eredményeképpen. A látványos gyarapodás legfontosabb elemei: Festetics adósságának kamatterhei ebben a viszonyrendszerben a nagy összegű tőketörlesztéseknek köszönhetően folyamatosan csökkentek, valamint 1815 után bevételeinek növekedése évente 16%-os átlagot mutat.

Ez az anyagi bázis nemcsak a keszthelyi építkezések, a további modernizáció, fia bécsi élet-színvonalának és a Georgikon és a hozzá tartozó tangazdaság működési költségei fedezésére volt elegendő, valamint biztosította számára a társadalmi elvárásoknak megfelelő életszínvonalat és reprezentációt, hanem kiterjedt mecénási tevékenységet tett lehetővé. Például 1801-ben Keszthelyen zeneiskolát, majd polgári rajziskolát alapított, támogatta egy-egy fiatal orvos európai intézményekben való továbbképzését, orvosi szakirodalom magyar nyelvű megjelentetését, színvonalas ménest tartott, s nagyon sokat költött László fia iskoláztatására, majd a diplomáciai pályára került fiatalember támogatására, kiadásainak fedezésére, aki már a Hohenzollern hercegi családba nősült be.

Kurucz György monográfiája egy nagy formátumú, sok területen érvényesülni akaró, sikeres magyar főnemes életpályáját rajzolja meg annak minden fontos: politikai, gazdasági, mentalitásbeli, köz- és magánéleti vonatkozásában. A kérdésre, hogy ki is volt Festetics György gróf, a rendelkezésre álló források alapján a szerzőnek sikerült sokrétű, árnyalt és hiteles választ adni, de ennél többet is kapunk tőle, mert ezt a XVIII–XIX. századi európai, szűkebb területen pedig a Habsburg Birodalom viszonyrendszerében értelmezhetjük. A monográfia olvasása során pedig kimondatlanul is, de mindig ott találjuk arra a kérdésre is a választ, hogy Festetics György miért tudott maradandót alkotni sikeres, állandóan megújuló és tevékeny életútjával, vagyis mi volt mentalitásának legjellemzőbb vonása: mindennek kivételes műveltsége volt a záloga.

Kincses Katalin Mária